

1 TIMOTEO

Nacharam ēsap Pabloou

Timoteoog phā deepüitarr

Chi phātarr. Chamh khuun carta numí Timoteoog deepüitarr maimua Titoog deepüitarr düi makhuun thārjupta ābmiecha Pabloou phātarr khuunau. Mukhuun carta pastornaan atheeta phātarr aawai negöonau “cartas pastorales” aajem.

Khaígta phā deepüijī. Pabloou mug carta deepüi sim jaar, Timoteo pastor ajim aajem Efesoom iglesia ee; magua irigta deepüijim aajem. Warrcha Pabloou Efeso phöbör ee maach peerduajem iek jaauwimaawai õor khapaana ū Cristo iek ükhajierram aajem. Mag ükha phöbaaderr aigmua Timoteoogta Pabloou chi Efesoom iglesia jaau puatarr aawai Timoteon phidag pöomata wai siejim aajem. Mag jaar chan ūsimjö ūwandamag jëwaag āba biirduajem dijā chukhu arr aawai sii parhoobam degta amach därr abarmpierr agdaujö amach pastor düi podpaajeejim aajem. Mag thannarr thum chi pastornaan Timoteoogta jaau puajim Pabloou.

Timoteon chadcha ūwandam iek ichig jaaupi jaautarr gaaita ogduba phidkhanaa Pablo düi khapeer ajapham ajim aju aai num. Chadcha ich jöoi Pablooujā i chig aba aajeejim (Fil. 2:19-20).

Khanjawaagta phājī. Pabloou Timoteoog mug ēsap phā deepüitarran i wawieg ajim; iruajā ūchab Cristo iek ükhaajerr aawai õor eejā í jāga nurraju aai siejī a jaaupäaig; mag num düi ūchab ich chi

Timoteo Efesoom iglesia ee pastor arr aawai chi ükha durrarr kheun düjä irua jäga aju aai siejä a wawieg. Mag Pabloou Timoteoog ich iglesia ee jäga aju aai siejä a jaaupäitarr gaaimua ïs ewajä maadëu khaphu aju aai nam jäga naaju aai nu maach iglesia (3:15).

Salud

¹ Muun Pabloou, Jesucristoou ich i jaaumkhir jur autarr. Êwandam maach peerdu aumieu Cristo düimua chogpüitarrauta pu athee mug ësap phä chirum Timoteo. ² Mag Jesucristo cha mua jaau chirumuata mug atagjä üu maach khir meeupiju. Maachdüu i iekpai âba ükha wenarrum gaaimua puata mua much chaaijö ürcha ig chitum. Maach Aai Êwandamag jeeunaa maach Pör Jesucristoogjä jeeu chirum, pu dau ee aug khaug paraanaa üu wai nam däi pu khoinaa wai wenarramkhir.

Chad khabam iek jaau nam gaaimua Pabloou iek theeg jaaupäitarr

³ Ar na much Macedoniaag maagpaawai machdüu purug jaau chirarrjö, ich jäig Efeso phöbör eepai chirsí, jäg sii seukha nem agchajä khaba jaau wenarrum khunag tag jägum iek jaaupiba aag. ⁴ Oob sii jäg amach jöoin igwia amau waaujerr igphöbaadëmjä warag ag gaaipai par amach iphithur pua chuuu apim amag. Jägum iek jaau namuan siita warag õor ee iek pöm maadëujä khaugbata apü sim. Sii õor khügur phë wai namu warag õrag Cristo iek ükhapi aujujä khirjubata nam, Êwandamau maachig jaau simjö amachigjä agjö jaau simjä khaugbamjö. ⁵ Mua purug mag

jaaupäi chirumān, ich mag wënurraju khäyau warag chikham kha khōsi amkhīirta mag am wawibá a chirum, magbaawai amau agdaujö ö ajaphanaa nem khaigba waujujä khīirjuba sīi thārauchata Cristo iek ükhamkhīir. ⁶ Mam ar chi sēukha nem jaau nām khūnau magba, warag khīrjug chaaur khīrjuwia sīi parhooba maadēu nem igmaphamugta ee thānarram. ⁷ Mag wënurrūmta amauñ õraujä amachig amta Moiseeu phā p̄atarr iek jawaagjä chi machnaanau apim khōsi nām. Mam mag amachdēupaijä nem jaau khaug nām anūmta, amachdēu jaau wënurrūmjä khaugba nām.

Chijā khūn atheeta Ēwandamau ley deejī

⁸ Jāg Ēwandamau Moiseeg ley phāpitarran chadcha chi ajaphamāu. Mam īchab maadēu khaphu aju aai nām, chijā khūn atheeta Moiseeu mag phā p̄ajī. ⁹ ¿Pārāu khīrjuawai nem ajapha waaujem khūnag tag nem waupiba aagta Moiseeu mag ley phā p̄ajī? Mag khabam. Moiseeu mag Ēwandam ley phā p̄atarran, ar nem jaau nāmjä ūrba warag chaaur ükha ükha sīerrjēem khūn atheyau: nem khaibag sīi pekau waujupai khīrjuajem khūn athee; ar Ēwandam ögkhabanaa i iekjä ükhaba, warag i wau iekhaajem khūn athee; ar amach dēnnaanjä wir aig thōojem khūn athee; maimua ar thum chikham juau thōojem khūn atheeta phā p̄ajim. ¹⁰ Lein īchab ar dich ðor khabam düita khapes aajem khūn atheeu; ar dich khamannaan appaita uuin düimjö, wa uuin khāijä amach appaita emkhooin düimjö aajem khūn

atheet; ar ajués õor pärnaa amach athee phid-khamkhiiр dør arrjem khuuн athee; sëunemkham khuuн athee, maimua ar chad khabam nemta chadam iek gaai thü iekha sïerrjëem khuuн atheeta phä püajim. Ajapcharan lein ar thum Ëwandamau ich iek gaai nem ajaphamta waapi jaau sim ipier-raa khaba, warag nem parhooba wau wënarrum khuuн khaibag waumkhiiрta phä püajim. ¹¹ Mua mag nem ajaphamta waapi sim a chirum chan mäch iekpajjä khaba, jääan ich Ëwandam õor däi ajaug khitumuata mürug jürr jaumkhiiр jaautar-rau. Magua mua maach peerdüajem iek jaau chitümpierr ich magta jaau chitüm.

Ich peerdü autarr paar Pabloou Ëwandamag äu ajim atarr

¹² Maach Pör Jesucristoou ich i jaumkhiiр mäch jür autarr paar irig äu ajim a chirum. Ichdëuta äu mä juapá jäppibarmjö abarm mag ich iek jaumkhiiр. Irua oowai mua ich phidag gaai ogdu ba chitaju khaphü sïerr aawai mäug phidag mürug deejim. ¹³ Muan warran Cristo äugar khaigba iekha chitajim; magnaa i iek ükha nüm khuuн khaibag wawaag am ëudeejä ëkhanaa ich Cristo thärcha thärthürnaajä ïchab i wau iekhakha aajeejim. Mag chitarr äba, Ëwandamau mä dau aug khaugjim, agtha i iek ükhaba chirum gaaimuata mäch mag chitümjä khaugba chitaa-jerr aawai. ¹⁴ Jürran mag chitajieb mamä, maach Pör Ëwandamau äu magumjä igba mäch khaibag thum chugpatarr aawai äba Jesucristo iekpaita ükha chitüm. Magua ïsin mua i khösinaa mäch

khapeenjā thum āba daupii chitām, ar chadcha i iek ükha nūm khūnau aajemjō.

15 Dich in iekhōoin thumaam khūnau khaphū aju aai nūm: “Jesucristo mūg jēb gaai bēewain pekau paraam khūn peerdū awaanta bēejim.” Ma chan sēukhaawaijā khabam. Warran mūn mūchta ürcha pekau pōm chitajim, tagam khūn khāajā.

16 Mamū mag mūchta atcha nem khaibag chitarr aawaita Ņwandamau warag mū dau aug khaugam khōsi dau aug khaugjim, mū magbarm gaaimua thumaam khūn nem khaibag sīsid awiajā magūm igba, Ņwandamau amagjā “Mua pāar mūchig bēeta oo chirūm pāar peerdū awaag” a sim khap amkhīir. Magua ewag pawiajā amau mū dēnjo ükhamūn, üu peerdū nūisiewai Cristo dūi amach ich mag nūisiju khap aju. **17** Maguata thumaam khūnau Ņwandampaita thö iekhaju aai nūm, ichta ich mag Rey chaarkha sīerraawai. Ichta āba thōjā thōba, ich mag sīrrūm warrgarwe. Í pōd maadēu ooba aajem. Ichta āba Ņwandam charau. Ichdēupaita nem thum khaphū sīrrūm. Maata maach Ņwandamau.

18 Ajap chirá Timoteo. Pūta mūch chaaijō wai chitaawai mua pūrhūg jaaukhim: Na ar Ņwandamau khapeenag iekhapibaawai pū igwia jāga pū phid-khaju aai chirá a jaautarrjō, ich jāg Cristo iek maachdēu ükha nūm gaaita ubūnaa, nem khaigba waujujā khīirjuba, warag maach Ņwandam iekta jaaubá, sīi meeukha jāau nūmjō nem pūa chukhu.

19 Pua khaphū chirūm, maach khapeen āaur khūnau amachdēu nem ajapham wauju aai nūm khaphū narrta warag chaaur khīirjuwia ya ūs

parhoobata wënñrram. ²⁰ Magta ajierram maach khapeen Imeneo Alejandro däi. Maguata amau deeu ewag khñirju nñm ora mua warag meperagta am thñsñebapüim, am däi ichdëu ampierr amkhñr; amach däi jãgbaawai ñudee tag sñi Ñwandam däi ibñur wau nñmjö i däi jãgam ugua.

2

Jãga aju aai nñ Ñwandamag jëeu nñm aig

¹ Keena, mua pãrag jaaum ig chirñmñn magau: Õor thum mñg jëb gaai thññm khñun kõit Ñwandamag jëeubat. Mag jëeumamua nem thumaam paarjä ïchab irig üu ajim abat. ² Presidentenaan kõit jëeunaa ïchab tagam khñun thum chi thethemnaan maach pörkha thññm khñun kõitjä Ñwandamag jëeubat, maach thum äba khñinaa wënñrraag. Mag warag maadëu jëeumamua irig: “Ñwandam, pua amag khñirjug khaphñ apibarju, nem ajapha waumkhñr” a jëeju aai nñm. Pärau magta jëeumñn, Ñwandamau amag khñirjug ajapha deebaawai maach thumaam khñunta onee nñm däi khñinaa wënñrraju, Ñwandamau khñsim nemjä maachdëu waum aig wauju ayaa. Maagwai mag Ñwandamau khñsim nem waauwaijä bigaaum khñunau magñm abaju. ³ Pärau mag thumaam khñun kõit jëeu nñmñn magan üu khñrñm. Mua pãrag mag jëeupi chirñmñn, Ñwandam maach peerdñajemuajä ich magta ichig jëeupiejeewaita mag jaau chirñm. ⁴ Iruan thumaam khñunag chadcha ichdëu maach peerdñ aaujem iekta khaphñ apim khñsi sim, mag khaphñ

nuisiewai thumaam khuunau amach peerduju aai num a khap amkhir. ⁵ Mamu mag maach thumaam khuun peerdu awaag ichta Ewandam abpai s*erra*awai ichab maach dich pekau gaaimua Ewandam warp narr khuunta deeu umaai i d*ai* khoinaa wen*rr*apiejemj*a* agj*o* abpai s*err*um. Mag woun ich Jesucristoou. ⁶ Mag thumaam khuun peerdu awaagta udraa ich thoopijim, magbarmua Ewandam d*ai* mag pekau gaaimua iekkhor p*om* narr thum ichd*e*upai phag obeer*p*yaag. Mag Jesus thootarr gaaimua maadeu khaphu num, chadcha thumaam khuunta Ewandamau peerdu aum khosi sim. ⁷ Ich magtarr jaaumkhirta ichd*e*ucha mu jur aujim, ich iek jaaujemkha awaag; mag jaau chitumua judionaan khabam khuunagta j*agata* chadcha Cristo maach thumaam khuun k*oit* ich thoopitarr aawai maadeu i iek ukha wen*rr*aju aai num a jaaumkhir. Mag chadcha i iek ukha chiraawai buurj*a* s*eu*khaba mag iekha chirum.

⁸ Maguata muruan chi ukha durrum khuun nunuid*ump*ierr Ewandamag j*ewaag* ugthaag jua jurkhaawai chi emkhooinauta Ewandamag iekhamamua j*ee*upi chirum. Mamu mag Ewandamag j*ee*u numua ugthaag jua jurkha num khuunj*a* pekau jua phais meu s*isid*um khabam; agtha dich khapeen d*ai* kh*aij*a meeukha n*urr*j*en*aa dich khapeen d*ai* ipeer ahauj*a* khabata Ewandamag j*ee*ubat.

⁹ Uuinagj*a* mua mag chirum: P*a*ach chih*oo*wai oob athuu chih*oom*iet; agpierrpaita chih*oo*bat. Oob s*ii* nem atcharag oor dauderra*a* p*or* meg-miet. Oob chih*oo* ooimu s*ii* phuphup ph*ir* d*en*pa

khāijā pōr ee phīkha jūamiet; oob khajūa khāijā nem parhēpagkham jūamiet, magum gaaimua ōrau pāachig eerpapaad am uguā. ¹⁰ Magju khāyau chadcha uthin Ěwandam iek ükhanaa irigpai jēeu wēnurraajem khānau aajemjō, nem ajapha wau nūmuata pāach igpiju awiajā pāach eūgar ig iyūū apibat. ¹¹ Uthinan culto ee weetwaijā, Ěwandam iek jaaubaadeewai sīi khūuta ūr ohoodö aju aai nūm, amachdēuta jaau nūmjō sereubaadēp khaba. ¹² Mua uthinag chan culto ee ñor khapanag ee Ěwandam iekjā jaaupiba, ni amachta emkhooin khāijā ürpai apiba chirum. Magju khāai sīi warag khūuta Ěwandam iek ūr uthrjēe awi öbērju aai nūm. ¹³ ¿Khan jāgwia mua mag chiru? Mua mag chirumun, warrcha maach ompaawaijā Adanta nacha Ěwandamau ompaawia jūrr ēudeechata uthi ompaatarr aawaita mag chirum. ¹⁴ Maimua īchab khūir eyaa abat khaita nacha dösātau khūgurjī: Adán khabajim. Chi nacha khūgurwia pekau ee burrtarran Eva ajim. ¹⁵ Ichta nacha mag pekau ee burrtarr gaaimuata Ěwandamau irig, “Pū chaai oog-paawai ich jāg pū gaai machag ãwat uthraju” ajim. Magjieg mamū irua Ěwandam iek thāraucha ükha uthrumun, ijā īchab emkhooijō peerdūju. Mamū mag nūm dāi thumaam khūun kha khōsinaa, Ěwandamau khōsi sim nempaita waunaa, īchab ich uthrampierr agpierraa uthraju aai sim.

3

Iglesia eem chi pörnaan jāga wēnurraju aai nū

¹ Magum iek chan sëukhaawai khabam keena: Åb khäijä ichta Ëwandam iek ükha thunam khun pörkham khösi khirju sim khai, magan agchata khirju sim, phidag ajapham gaaita pürju khirju siewai. ² Mag chi phidagjä ajapham aawai mag chi ükha durrum khun pörkhajujä ïchab woun parhoobam khabata ig sim. Magba akhiin, ðor dakhir parhooba aawai jürr ichigpata bigaaum khunau iekhakha aju. Mag am uguata mag chi pörkha simen, uu ãbpaita paraa aju aai sim. Sii donjö parhoob nem wauba, khirjug paraanaa ajaphata nerraju aai sim, ich wau iyuu am ugua. Magnaa ïchab ðor bëewajä ich deg jëerpim khösi jëerpinaa Ëwandam iek ðrag jawaaggä nem jaau khaugta aju aai sim. ³ Chi pörkha sim kh chan oob mag nag pignaa, ich khapeen düijä khujarnem aju khaba, ni sii nemdam bärüm wau nem paarjä äba phatkhonta auju khirjubaju aai sim. Magju khäai, thumaam khun düi ö ajaphanaa khöinaata nerraju aai sim, ni phatkhon ichdëu au sim atchajä warag paarpaju khirjuba. ⁴ Dich degam khun düi thum dich nempa ajapha aairaanaa dich chaainjä wawikhaju aai sim, dich ipierraanaa dich ökhö bääumkhir. ⁵ Åbmua khäijä pöd ich chaainpajä wawie meraa sim khai, magan ïjäga ðor khapanaa Ëwandam iek ükha thunam khun ajapha wawí wai nerraju khai? Magum khunau pöd Ëwandamau ig simjö abaju. ⁶ Mag chi Ëwandam iek ükha durrum khun pörkhapieg chan ar ewaa Ëwandam iek ükha sïsidum khun jür auju khaba nem, eeu magba akhiin ichdëupai iita wajapcha chiraawaita i jür atham awia ich

thö iekhadukham. Magbaawai mepeer atarjö ichdëupaita Ëwandamag wir aig ich khaibag waupiju. ⁷ Meperan äba õrag pekau waupijuuta ëkha sïerraawai büür abarm gaaimua chi pörkha nǖm khǖn ëugarta Ëwandam iek ükhaba aajem khǖnag khaigba iekhapim khȫsi aajem. Maguata mag chi pörkha nǖm khǖnan ar ükhaba nǖm khǖn daarjä agchata wënurraju aai nǖm.

Chi pörnaan juag oojem khǖnjä jäga wënurraju aai nǖ

⁸ Mua īchab pärug jaaukhim, jäga aju aai nǖ chi pörnaan juag oojem khǖnjä: Amjä īchab thumaam khǖn daar khajaphata wënurraju aai nǖm, amach ëugar chikhamnau īgkham uguia. Iek äbata aju aai nǖm, iwiir äbamug nem mag awia jürr deeumug khïet jajaau aba. Magum khǖn chan īchab nag pigjä khaba, ni sii nemdam bürum wau nǖm paarjä äba phatkhonta auju khǖrjabaju aai nǖm. ⁹ Magju khääi maach peerdæajem iek cha maadëu eeu khaugbarmta warag ogduba ükhanaa īchab Ëwandamau nem waipi jaau simpai wau wënurrum aawai, gaai khaibagjä chukhu oneeta wënurraju aai nǖm. ¹⁰ Magua mua pärug mag chirum: Chi pörnaan juag oomkhïir õor ig nǖm khai, nacha amau wau nǖmjä oonaa thûr ajapha phaabarmjö bëgöne büürjä khaigba khaba öbérbaawaita mag chi pörnaan juag oomkhïirjä jur auju aai nǖm. ¹¹ Am üuinjä īchab thumaam khǖn daar ajaphata wënurraju aai nǖm, sëunem nem īgkhaba, ni nem waauwaijä sii don üuinjö parhoob nem waubaadëmjä öpüiba ich mag werba sisiu aju

aai khaba nūm. ¹² Ar mag chi pörnaan juag oo nūm khūnan ūui ābpaita paraanaa īchab amach chaainjā thum amach degam khūnpa aairaa aju aai nūm. ¹³ Pua khaphū sim, ar amach pörnaan juag oo nūm khūnau ajapha am juag oowai, bigaum khūnagpa warag amach daupii apinaa īchab amachdēu ükha nūm iekjā warag ögkhaba jaau khaphū õrag jaaujem.

Khan jawaagta Pabloou mūg ēsap phā deepūjī

¹⁴ Timoteo, mua jöpcha pū oon maju khīirju chirūm. Maagwai pūrūg khap amkhīir mūg ēsap phā deepūi chirūm. ¹⁵ Mū da barba awiajā ya pua khaphū sim, jāga wēnūrraju aai nū Ěwandam iek ükha khithēem khūn. Mag i iek ükha durrum khūnta thum maach Ěwandam chi iwam chaainau. Mag amachta Ěwandam chaain aawai, bithurgam khūnagjā parhooba amach ichaaur jaaupimaaugau, chadam iek amachdēu ükha nūmta ich jāg warm khūnag amach ūduur deeba jaau durraajem. ¹⁶ Mag iek warrgar thu-maam khūnau khaugba aajerrta īsin maadēu dawaa oo nūm, ich Ěwandamau maachig khaug-pitarr aawai. Mag maachig khaugpitarr iekhan mūgau:

Cristo Ěwandamkha simta maach thaabaajemjō
mūg jēb gaai thaabachēwia, maach
wounaan khīir thegwia, mūg jēb gaaim
khūnag ich oopien bēejim.

Maimua meewia Ěwandam Akharau deeu i phiriu
athamua chadcha í pekau chukhu khitūm a
khaugpijim õrag.

Mug jēb gaai s̄leichëwia irua nem wautarr thum
 Ŋwandam chognaanau ügtharmua oojier-
 ram.

Maimua amach aar pabaimaawaijā s̄ii onee
 amach juu ee baarpi aujierram.

Magtarr, durr warpham magwe aaid̄ jaupäiwia
 meupierram kh̄unau khakhapdö th̄n̄m
 d̄i ičhab durrpierr i iek ükha durrum kh̄un
 n̄n̄id̄m.

4

*Ãaur kh̄unau Ŋwandam iek amachdēu ükhatarrjā
 isegju*

¹ Mam̄ Ŋwandam Akharau khapeenag
 jaupibaawai jaautarr gaaimua pua khaph̄
 sim, mug atag paawai ãaur kh̄un i iek ogd̄ba
 ükha wēnarraju aajerr kh̄unta mug iek ajapham
 isegwia jūrr parhooba dösātau nem jaaupi sim
 jaaau n̄mugta ee ajurau. ² Magphöbaadēm̄n
 ajapha Ŋwandam iek jaaau n̄m an̄mta amachdēu
 jaaau n̄mjöjā khaba, s̄ii parhoob n̄m waunaa
 s̄eukha nem īgkaa s̄ierrjēem kh̄un iekta ūrm
 khōchkhakha ajurau. Mam̄ ar mag s̄eukha
 nem jaaau wēnarr̄m kh̄unaun khaph̄ n̄m,
 amachdēu chadcha nem agcha jaauba n̄m.
 Mam̄ ich mag jaaau khaug naawai amachdēu mag
 s̄eukha nem jaaau wēnarr̄mjā am gaai mas khaba
 n̄m. ³ Chi mag parhooba nem jaaau wēnarr̄m
 kh̄unaun aui aupība jaaunaa uuinagjā jaai aupiba
 jaaau n̄m d̄i ičhab nem parhoobajā khōju khabam
 a jaaujem; majā parhooba khōmkhīirta Ŋwandamau
 nem thum wautarr aawai maach mug chadam
 iek khaph̄naa ükha durrum kh̄unaun warag

irig agäm paarjā üu ajim anaa khöju aai nümta mag jaau nüm. ⁴ Ēwandamau nem wautarr thum ajaphamħu. Maguata maadēu Ēwandamag jëeuwia, irig üu ajim anaa, būrjā nem isegba khöju aai nüm. ⁵ Mag ichdēu nem khömkhīr deetarr thum ichdēujā chi ajaphamħu a jaautarr aawai, inag awia khöbaju aai nümjā aba, warag irig üu ajim anaata khöju aai nüm.

Jesucristo chog chi ajapcharam khamkhīr Timoteo wawitarr

⁶ Timoteo, maach khodnaanag pua magta jaau chitumun, pħ Jesucristo chog chi ajaphamkha chirum. Mag amun, pħun īchab juu theeg chirsiju, iek ajapham puchdēu ükha chirum jaau nümta thach khö nümjö pħaba jaau chitum gaaimua. ⁷ Oob sii jāg warrgar amach jōoin nem īgħaxx aadēmjā maadēu khaugba warag pħa chħuu aajem khuxx iek ūr chitam. Mag khāai Ēwandamau puchig narrapi simjöta agħċha narraju ēkhabá. ⁸ Sii khapá jāpaagpai nem wau nümun üu sim. Mamu Ēwandamau nem khōsimpai wau nümta nem thu-maam athee ajapcha sim. ¿Khan jāgwi mua mag chiru? Mua mag chirumun, mieg jēb gaai nüwejā irua nem khōsim waawu maach khīr onee apinaa īchab mieg atagjā maach khīr mee-upiju aawaita mag chirum. ⁹ Cha mua mag chirumun chadcharam iekħau. Maagħwai thu-maam khuxx-nau ükhakħiin üu akħam. ¹⁰ Mag mieg jēb gaai nüwejā Ēwandamau maach däi ajapha aju khaphu naawaita, ich jāg thet jaau nümu, i iek őrag ükhapiju ēkha durrumua, īchab chikħannu maach īgħabaadēphu nümjā magħum igħba, warag

p durraajem. Chadcha  wandumta  ba thumaam kh n peerduajem u, pari ajapcharan ar ich iek  kha durrum kh n d npai mam .

¹¹ Cha mua p chig jaaau chir m iek amag m  imerba jaaunaa  hab p chd u jaau sim ipier-raa apib . ¹² P ch  wanaa chiraawai j oinagpa p d mag jaauju khaba chir m awia, oob  duur amag p ch kha is e apim. Mag p ch kha is e apim ugua, thumaam kh n daar agpierra chit ; maagwai chi  kha durrum kh n eej  j oinaupa p ch mag oowai  hab j gata amj  w nrraju aai n  a khap aju. Magnaa thumaam kh n kha kh sinaa  wandum iek p chd u  kha chir mj  ogd ba  kha chit .  hab p ch iekhaawaij , nem agchata iekha chit m d i p chd u nem jaaau chir mj  s i par iiupai khaba p chd u jaaau simj ta ab  thumaam kh n dakh ir. Oob p chd u nem jaaau chir m ichaaur nem b ur abarm gaaimua kh ij  pekau paarpa chitam. ¹³ M  bar n m ora, thumaam kh nag amach j g ucha  rmkh ir,  wandum iek ph  s isid m gaai  iba th rb . Mag thumaam kh n j g daar th rwia ich ag iekhaupai am w mamua amag ajapha jaaub . ¹⁴ P chig mag phidkhamkh ir khabajieb, ar nacha  wandum kh nag j aupibaawai makhu nau p  igwia j rr chi p rnaanag jaautarr. Magbaawai ajim, ar amau p   r jua aus ubarmua  wandum ich jua theeg p rug deetarr. Mag phidkhamkh irta mag jua theeg p chig deetarr aawai oob s i ich j g par wai chitam.

¹⁵ Timoteo,  wandum iek jaaau n m gaaita warag p ch thierrpamam thumaam kh nau oomkh ir,

cha mua pachig jaaubarm thum khīirjunaa ag gaaipai chirsí. ¹⁶ Pachdēu jaaumaajem iekpai ajapha khīirjunaa khīir khaphu chitum dūi warag ich ag iek gaaipai ükha chitumua ubu chitá. Pua chadcha cha mua jaaau chirumjöta amun, magan pach peerdu chirmsim dūi īchab bigaaum khuan ar pach iek ūr durrum khuanjā uu pua am peerdupi auju.

5

Jāga aju aai n̄ Cristo gaaimua maach khodkha num khuan dūi

¹ Pach khāai jōoinag oob meeurrau iekham. Amag meeurrau aju khāyau, pach ayagta iekha chirumjö ithūu iekhamamua warag am wawibá. Pachjö chaainpaim khuanjā pach khodnaan khaba awiajā pach eeugpeen khu ābam khuanjö jāsene abá. ² Maimua ūanaan dūijā pach ād dūimjö anaa chi daupeen dūijā pach üphuain khu ābam khuan dūimjöta abá, būrjā am dūi khīirjug chaaura aju khīirjuba.

Iglesiaau jāga aju aai sī khoopaa uin dūi

³ Ar khoopaa ūanaan chadcha dau aphuu igju chukhu khithēem khuan dūi ö ajaphanaa amau nem ig n̄mdam au dedee abá. ⁴ Mam u khoopaa ūan āb khāijā chaain paraanaa yētonaan khāijā phē wai sim khai, magan chi chaainaauta khap aju aai n̄m, amachdēuta nacha irua nemdam ig sim audeeg garpapa aag. Amau khaphu aju aai n̄m, ich jāg jōoinau amach dau aphuu bāupüitarrjö, ya amach dēnnaan dau aphuu paawai jūrr īchab amach chi chaainaauta amach dēnnaan chaain dau

meraamjö oo wai wënarraju aai nám. Dich dënnaan düi magta amun, Ëwandamau oowaijā nem ajaug sim. ⁵ Uui ar chadcha thäraucha Ëwandam iek ükha simta khoopawia ich appai igjujā chukhu sísiewain, “Igjujā chukhu urreawai tag khai juu nubarju” awia, ãba Ëwandamagta edaram magwe jëeu khitaajem ichdëu nemdam ig sim athee. Pääch ee khoopaa uuin magum khüünagta nem deeb khaba deeju aai nám. ⁶ Mamu ar khoopaa uui mag Ëwandamag jëeubanaa sii warag Ëwandam iek khaugbamjö parhooba ichdëu nem khõchagpierr nem wau simag chan, parhoob nem deeju khaba nám. Mag simen Ëwandamau oowai meeba simta chi thõmjö sim, ich pekau gaaimua. ⁷ Ar Ëwandam iek ükha nám khüünag thum cha mua jaau chirumjöta apibá, amach dënnaan düi. Maagwai am eugar chikhamnau jaau jaau abaju. ⁸ Äbmua khäijä dich khodkha simta dau aphuu khitum oo simjä mag oowai warag gaai mas khabamjöo sim wounan dürrchata ö äkhäraa chirum. Mamu athuucha khaigba námun, ar amach chaain wa amach dënnaan khäijä dau aphuu khitum oo námta warag oobamjö nám khüünau. Magum khüünau chan cha maadëu Ëwandam iek jaau nám ükhaba námta amach iiupaita ükha nám anum. Mag nám khüünan ar bürjä ükhaba nám khüün khäyaujä atchata khaigba nám Jöoi dau na.

⁹ Mua purug jaaukhim, chijägum khoopaa uuinagta pääch thumaam khüünau nem deeg am thär pääch ēsap gaai phä siju aai nu. Pärau nem deeju khüünan magau: Khoopaa üanaan sesenta añomua ügthaagam khüün ar warrcha amach jaai

autarr däipai khoopawia tagjā jaai auba nūm khūnpaiu. ¹⁰ Magnaa īchab amau nem ajapham waaujemta ooju aai nūm, khan nem agá: ¿Amach chaain ajapha bāaukhapäiwia jöoin ee agpierra a wēnurrá? ¿Öordam parhoobam khūn amach aig bēawaijā, amach deg jēerpim khōsi jēerpinaa, am däi ö ajaphanaa, amach khapeen Êwandam iek ükha nūm khūn atheejā būrjā nem waumapham aba sīi nem par daúa ooba khithée aajē, ya “Maar jāgum athee khaba nūm” a iekhaba? ¿Öor khamor masi wa gaai masi khāijā aawai, dau aug khaugwi däi nem par daúa ooba aajē? Magum appaijā khaba, ¿tag nem parhoobamdam wau nūmuu õrau am ēugar ajapha ig iyuu aajē? Magum nem thum chadcha waaujem pāachdēu khaphu nūm khai, magan amau nemdam ig nūmjā oob sīi par daúa oomiet.

¹¹ Mamu ar khoopaa uain agtha sesenta añojā barba nūm khūn thär chan oob jüchag pāach ēsap gaai phāmiet; am agtha kha chaaina a sīsid aawai eeu deeu ūmaai emkhooin khīrju phöbaadeewai jaai jürdukham, Cristo athee nem wau wēnurrum gaaipai wēnurraju a iekhatarrjā khīrjuba. ¹² Magbaawai amachdēupaita Êwandamag amach khaibag waupimjö waupijurau, tag jaai jürba ãba Cristo atheepai wēnurraju a iekhatarrta jaai jürbarm gaaimus. ¹³ Chaainaam khūn thärpa pāach ēsap gaai phākha sīumun, amachig sīi nem dedee aju khaphu aphöbaadeewai, sīi warag khusëugau dikha phöbaadeewai, dipierr öbér öbér aphöbaadém däi īchab khusëugau dikhaju. Mamu sīi magpajā khabam. Magphöbaadém däi

warag nem ieknem nem ūgkhanaa, ñor amach ap iekha n̄emjā amach däita iekha n̄emjō bigaaú naawia chikham ipeermie athaadéphum dūi, iekhaju ayaa khabampata ñor jüg daar iekhaa khaugjurau. ¹⁴ Åb khāijā mag n̄arram uguá, ar jaai auju ayaam kh̄unnan muan waragta jaai j̄urpim khōsi chirum. Magbaawai chaain paarpawia, ich jaajijā ichdēuta khaphunnaa, degam nemjā ichdēu thum khaphu s̄isiewai, tag mag s̄ii parhoobam kh̄unjō n̄arrabaju. Magta apim khōsi chirum, maach kha ukhurm kh̄unagjā am ëugar khaigba ūgkhapimaaugau. ¹⁵ ¿Khan jāgwia mua mag chiru? Mua mag chirumun, cha muchdēu jaau chirumjō aba awia ya ãaur kh̄unau Cristo ipierraajā khaba s̄ii dösātau khōsi simjō wēnurraawaita mag chirum.

¹⁶ Pāar ee Œwandam iek ükha n̄am kh̄un khod uai åb khāijā khoopawia khitum khai, magan amach chi khodnaanauta wa chi chaain kh̄unau khāijā s̄ii amach paarmua bithurgam kh̄un juata n̄uju khāyau, amachdēuta mag ūnanau nemdam igbarm thum audedee aag khap aju aai n̄am. Magba akiin, iglesiaauta mag igju paraam kh̄unagpa oowai, jūrr ar khoopaa uuin chadcha igju chukhu khithéem kh̄undamta ajappai aair aba, amau nemdam ig n̄emjā pöd thum dedee abaju.

Jāga aju aai n̄u dich iglesia eem chi pörnaan dūi

¹⁷ Ar ajapha chi ükha durrum kh̄un pörkhanaa Œwandam athee phidkha n̄am kh̄unnan maadēu daupiinaa amau nem ig n̄emjā khap aju aai n̄am, s̄ii ich jāg par phidkhapiba. Mamu ürcha mag daupiinaa amag phagju aai n̄amun, ar Œwandam

iek jaaujem phidag wai nám khunagta ürcha phagju aai nám. ¹⁸ ¿Khan jägwia mua mag chirú? Mua mag chirumun, Ëwandum iek phä sim gaajā, “Puch nemjir dau bibthug deemkhüir phak emkhöi phidkhapi wai chirum aig, nemjir dau khöm uغا awi, oob i i khōorjü süm” a jaau siwaita mag chirum. Maimua ich ag Ëwandum iek gaaipai īchab agjö mag sim: “Ar phidkha nám khunagan, ichiita am phidkha durrum paar phagab khaba phagju aai nám” a sim.

¹⁹ Pü chirum aig woun äb bëewi maach chi ükha durrum khün pörnaan igwia iwiir äbam eugar khäijā khaigba nem īgkhacheewai oob ükham. Ükhaju awiajā amach chi ootarr khunauchata numiim khunau wa thärjupam khunau khäijā bëewia jaaubaicheewaita ükhabá.

²⁰ Mamü ar warr amach wënrraajerrjö agtha amach pekau ee wënrrum khunag chan oob ikhüa iekham. Magum khunagan, thumaam khün äbam aig biirdünaa mag thum thünem dakhüir ikhüaba iekhamamua am wawibá, mag oobaawai tagam khunaujā ögkhawia warm khunjö pekau ee burrm uغا.

²¹ Maach Ëwandum dau na maimua maach Pör Jesucristo dau na muan purug magta abá a chirum. Ëwandum chognaan angelnaan ichdëucha jür autarr khunaujā mua purug mag chirum khaphü nám. Cha mua jaau chirumjö, chi mag pekau wau nám khunjä oob sii par daúa oom. Puch däi khapeen ajapham khunag awiajā inag chukhu iekhabá amag.

²² İchab mua purug jaaukhim: Pääch ee äb

khāijā chi pörkhamkhīir jür awaagpaawai, oob sīi ajapha ükha sim awia, parhoobam khūan ür juu ausīunaa i kōit Ēwandamag jēwam, eeu magba akhiin meraa pekau ee ich burrtarrjā jaauba, naspawiaata khaug athaawai, jūrr puch gaaipata chikham pekau thudukham. Magam uguu, chi pörkhamkhīir ðor jür awaagpaawai ajapha oo nūunaata i ür juu ausīunaa Ēwandamag jēeubá i kōit. Naspawia khaigbajam am uguu ajapha khīrjunaata nem waubá.

²³ Mua mag chirum aig chan mag sīi būur abarm gaaimua chikhamnag puch jaaupim uguu awi pöd vinodamjā döba, pu sīi ich jāg dö appaita dö chitaju aai sim aba chirum. Mua khaphu chirum, bi machgaujā üiba agagai aajem. Puch jāgbaadëp aajem üupamkhīir, dö appai döba īchab vinodamjā buchkhun döbarphu chirá.

²⁴ Pua khaphu sim īchab, khar maach khapeen amach nem khaigba wau nūm gaaimua, amachig jēeubamta warre merag chukhu amachdëucha jaau nūmjö, dawaa deeum khūnau oojem. Mamu khar chan am mag amach pekau ee wēnūrrūmjā bigaaum khūnau chan khaugba, mug jēb gayan ich mag sīsiejem. Mamu ichiita mug atag Ēwandamau thumaam khūnag khap apiju. ²⁵ Ich jāgau īchab nem wajapham wau nūmjā. Maadëu dau daau nem wau nūm, wa mag dau daau nem wauba awia khāijā, ichiita Ēwandamau thumaam khūnag khap apiju mug atag.

6

Chi chognaanau jāga aju aai nū amach patron-naan däi

¹ Ar sīi chikhamnaan chogkha par phidkha nūm khūn, pāach patronnaan daupii abat, mag oowai bigaaum khūnau Ēwandam igwiajā khaigba iekhaba ni maachdēu nem jaau nūm ëugarjā khaigba iekham ugu. ² Pāach chi chogkha nūm khūnjā pāach patronnaan Jesucristo i ükhaajem khūn khai, oob pārau pāach Ödegpai, “Jākhūnan īchab Jesucristo iek ükhaajem khūn aawai jākhūnau chan marag būrjā magju khabam” awia, “Marau am ögkhabam” a iekhamiet. Mag khāyau ante Jesucristo iek ükha nūm gaaimua pāach khodnaan aawaita am athee ajapcha phidkhaju aai nūm, amjā īchab Ēwandamau daupii phē wai sim khūn juagta pārau oo naawai.

Timoteo, amag cha mua puchig jaau chirumjöta thumaam khūnag jaaunaa puch ipierraa apibá.

Ēwandam i khaphūm anūmta parhoob nem jaau-jem khūn

³ Ābmua khāijā pāar aar barwia Ēwandam i awia jaaubaimam, mamū mag irua jaau nūrrūm jūrr maach Pör Jesucristo iek chi ajapcharamjōo khaba, ni maachdēu jaau wēnūrraajem dūi arjōojā khaba sim chan, ⁴ magan mag wounau chan ichdēu jaau nūrrūmjā būrjā khaugba simta sīi ich thōwiata mag nūrrūm, ichdēu khaphū chirūm amkhīir. Mag wounan sīi nem ieknemta sim. Mag gaaimua āba sīi õor dūi magūm iek igbaadēmjā puaba warag arpaita ijéjébkhamua ichdēuta chikham pödpüiju khīirjuajem, magūm gaaimua amach agjōm khūn aphajā jūrr ichigta thumaam khūnau ee apim khōchgau. Ya magbaadēmua öbēr nūm: chikham dūi khīir khūukha nūm, chikham

khīir iekha nām, warmua dich dāi chadcha magba sim khāijā dich garmuata chikham ēugar khaigba khīirju nām. ⁵ Magum khūn chan meeukha chikham ipeer ahau khaphöbaadēmjā p̄am igba, ich mag sīerrjēem, ya am amachdēu mag nem parhoob khaugba jaau nāmugta pōr aragpa nām gaaimua Ēwandam iek chi ajapcharamta iseg wai naawai. Am khīirjugan jāg Ēwandam i awia, amachdēu jaau wēnarrum gaaimuata sī phatkhon pōm au wēnarraju khīirju thanām. Ar sī magum khīirjug wai sīsidum khūn dāi oob khapeerkha chitam.

Sīi phatkhonagta ee aajem khūn

⁶ Ēwandam iek maachdēu jaau nām ūrau ūurwai jāg chi ūrm khōsi ūr nām khūnagan chadcha ūuma; amagan mag ūrwia ūkhaawai phatkhon pōm au nāmjōta sim, majā ar amach nemdam wai nām dūipai onee durrum khūnau mam. ⁷ Warr maach thaabaawaijā būrjā juagam nem chukhu maach ādau maach thaabatarr aawai, juagam nem pōm wai naawiajā maach meem ed pōd maadēu būchkhunpaijā nem arrju khaba nām. ⁸ Mam dich thach khōjudam paraanaa khajūa jūajudamjā wai nāmūn, ya magdam dūipai onee naaju aai nām. ⁹ Mam magba ūaur khūnan sīi phatkhon pōm paarpajuuta khīirju thanām. Makħūnunaun phatkhonau aawai parhooba nem wau nāmuajā chadcha amachdēu nem khōsim paarpajuuta ēkhaajerram. Mag nām gaaimua wounagamjō ūdūraata nem parhoobamugjā amach bāyeu arrpi nām, mag phatkhonagta ee thanarr gaaimua naspawia amachdēupai wir aig

amach khaibag waupimjö Jöoirau amach isegjujä khiiрjuba. ¹⁰ Ar chadcha phatkhonag wärpa nüm khuuнаun nem khaigbamta khiiрpierr waaujem, phatkhon paarpam khöchgau. Öor magum khuuн thänüm. Åaur khuuнаau mag phatkhon paarpam khöchgau, nem parhooba wau nümuata warag maach Ëwandam iek amachdëu ükha narrjä isegjierram. Amaun amach phatkhon paarpa phöбаadeewai amach onee ajupii ajajerram. Mamu magumjä ichiita ich mag onee khaba naajem.

Ajap chirá Timoteo

¹¹ Mamu pü Ëwandam atheistta phidkha siewai, oob warm khuuњjö nem khaigba wauju khiiрju chitam. Magju khääi Ëwandam dau na agchanaa irua khösimpai waubá. Maadëu ükha nüm iekta büürjä ogduba ükha chirum düi thumaam khuuн kha khösinaa ithüu am wawibá. Mug iek gaaimua püch dau aphuu awiajä äwatnaa warag ögkhaba pünaa. ¹² Timoteo, Cristo iek chaar maachdëu ükha nüm gaaita ubuнаа warag maach Ëwandam iekta nem püa chuu jaaubá, sii khajap meeukha jääu nümjö. Tag maach meeба ich mag wënurraju aar barjuuta ēkhabá, püch mam s̄eimamkhiiรta warrjä Ëwandamau püch jür autarr aawai. Khiiр eyaa abá, ar püchdëu öor khapan thänüm dakhiiр mug püchdëu ükha chirum iek chan ogduba ich jäg ükha chitaju a iekhatarr. ¹³ Is mua mag chirum, Ëwandam ichdëuta nem thänüm thum iiupi wai s̄ejem ag dau na, maimua īchab ar maach Pör Jesucristo Poncio Pilato na thumaam khuuн jüг daar iita chadcha Ëwandam Iewaau a jaautarr ag

dakh̄irjā agjö mag chirām. ¹⁴ Cha mua p̄achig jaau chirām thum ipierraabá ich Ēwandamau khōsi simjö, b̄ürjā nemchaauraapajā jaauba. Ich magta ajapha chitá maach Pör Jesucristo bēe n̄am ora, ni iwiram ābmuajā p̄achig p̄ach kh̄ir naau iekham uguia. ¹⁵ Mag Jesucristo Ēwandamau b̄epiju ed aadeewai thumaam kh̄unag warre dau daau oopiju, ichdēuta āba maach thumaam kh̄un wai dūnaajeewai. Ichta īchab mug jēb gaai reinaan thum th̄n̄am kh̄un Rey anaa īchab ichta ar òor thumaam kh̄un p̄orkha th̄n̄am kh̄un Pör charau. ¹⁶ Ichta āba warrgarwe ich mag iiu s̄ierrām, meejā meeaba. Ichta s̄i atcha ich araragau p̄od òrau agug ooju khaba s̄i b̄ūmjö sim eeta s̄iejem. Maach mug eegarm kh̄unau chan ni ābmuajā dich daujādamau p̄od i oojā ooba, ni ooju aaijā khaba n̄am. Maguata āba irigta maach thumaam kh̄unau ich mag ee aju aai n̄am, ichta chi ju thierrickha s̄ierraawai. Maata maach Ēwandamau.

Jāga aju aai n̄u phatkhon paraam kh̄unau

¹⁷ Ar phatkhon paraam kh̄unag, amachta warm kh̄un kh̄aijā ürpai n̄am awia wir aig amach phatkhonta thö iekhapiba jaaubá. Phatkhon p̄om paraam kh̄unjā b̄ür abarm gaaimua deeu dau aug ee maju chan p̄om khabam. Maguata āba aata kh̄irjuju khaba n̄am. Mag kh̄ai āba maach Ēwandampaita amag kh̄irjupi jaaubá, maach üu wēnūrramkh̄ir ichdēuta maadēu nem iigwaijā ö äkhārag chukhu deejeewai. ¹⁸ Amag, b̄ürjā amach phatkhon īgkhaba warag aguata nem ajapham waupi jaaubá, òor parhoobam kh̄un düijā ö wajapha. ¹⁹ Amau magta òor athee

nem ajapham pōm wau nəmuā gaai machag chukhu phatkhon dürrcha khāijā werbamən, magan mag nəm aiguin warre məg jēb gaaiwe ügtharchata amach phatkhon ākha phiemamjö nəm, amachdēu õor dāi mag nem wau nəm jūrr Ŋwandamau par okhoopibaju aawai. Ajapcharan mag nəm aiguin mag nem wau nəmuā tag maach thōjā thōba aajem aar wëtwi naaimajuuta khīirju nəm.

Pabloou ābmiecha Timoteo wawitarr

20 Timoteo, ābmiecha mua pərəg jaaukhim: Ŋwandamau pərəg ich iekta jaaupitarr aawai pə phidagan āba i iek jaau nəmuā. Khīir khaphə chitá. Oob sii jāg Ŋwandam i awia amach eepai būr abarm gaaimua iek phithurg aadēp aajem khən dāi sii par pəch iphithur iyə chitam. Jāgum khəunaun par khaugbamta khaphəm khaphəm awia jāg sīerrjēem. **21** Āaur ar chi mag wēnərrəm khən amachdēu mag parhooba jaau wēnərrəməgtä ee am khōchgau Ŋwandam iek chaar amachdēu ükha narrta isegjierram.

Mukhəndam ajim pərəg phā deepäim ig chirarr. Pə kōit Ŋwandamagta jēeu chiraajem, pə üu thəa wai nərramkhīir. Ayoo kakē,

Pablo

Éwandam Iek New Testament in Woun Meu

copyright © 2011 Wycliffe Bible Translators, Inc.

Language: Woun Meu

Dialect: alternate spelling

Translation by: Wycliffe Bible Translators, Inc.

Woun Meu (alternate orthography)

Copyright Information

© 2011, Wycliffe Bible Translators, Inc. All rights reserved.

This translation text is made available to you under the terms of the Creative Commons License: Attribution-Noncommercial-No Derivative Works. (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/>) In addition, you have permission to port the text to different file formats, as long as you do not change any of the text or punctuation of the Bible.

You may share, copy, distribute, transmit, and extract portions or quotations from this work, provided that you include the above copyright information:

You must give Attribution to the work.

You do not sell this work for a profit.

You do not make any derivative works that change any of the actual words or punctuation of the Scriptures.

Permissions beyond the scope of this license may be available if you contact us with your request.

The New Testament

in Woun Meu

© 2011, Wycliffe Bible Translators, Inc. All rights reserved.

This translation is made available to you under the terms of the Creative Commons Attribution-Noncommercial-No Derivatives license 4.0.

You may share and redistribute this Bible translation or extracts from it in any format, provided that:

You include the above copyright and source information.

You do not sell this work for a profit.

You do not change any of the words or punctuation of the Scriptures.

Pictures included with Scriptures and other documents on this site are licensed just for use with those Scriptures and documents. For other uses,

please contact the respective copyright owners.

2014-08-06

PDF generated using Haiola and XeLaTeX on 11 Nov 2022 from source files

dated 29 Jan 2022

974f85ca-2196-54fa-aa19-a0078d3a03e9